MONOGRAFIILE SĂTEŞTI, ZONALE ŞI TEMATICE – SURSE DOCUMENTARE PENTRU LUCRĂRILE LINGVISTICE DE INTERES NAȚIONAL

Elisabeta FAICIUC
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu",Cluj-Napoca

0. Întrucât trăim o perioadă cu adânci prefaceri în viața comunităților săteşti, s-a vorbit adesea despre importanța abordării exhaustive a patrimoniului rural care se tot împuținează, lumea țărănească reaşezându-se pe alte coordonate, de ordin practic, economic şi cultural, cerute de noile realități contemporane. În această situație, cultura populară tradițională, cu elementele comune etniei româneşti, care dau valoare şi originalitate acestui neam, se estompează: puritatea moralei creştine şi omenia se diminuează tot mai mult; inteligența, simțul pentru frumos şi armonie se amestecă şi ele cu tendințele aşa-zise noi, moderniste, uneori chiar de promovare a chiciului. Prin urmare, importanța monografiilor locale, zonale sau tematice este evidentă pentru reliefarea particularităților legate de modul de viață, de gândire şi de creație a locuitorilor unor aşezări rurale sau a unei zone, precum şi a elementelor comune etniei româneşti – acel coeficient de originalitate cu care vom intra în Uniunea Europeană. Ca demers practic se relevă importanța educării şi conştientizării sătenilor (prin şcoală, biserică şi alte acțiuni) în privința valorii culturii populare tradiționale locale, fără pretenția de a revitaliza diferite obiceiuri şi practici depăşite oricum în lumea actuală rurală. Însă, anumite rămăşițe ale obiceiurilor tradiționale, acum golite de conținutul ritual de altădată mai sunt consumate sporadic în unele zone izolate sau doar spectacular, ca divertisment.

Desigur că *valoarea unei monografii* este dată: în primul rând, de *pregătirea autorului* ei; apoi, de măsura în care acesta cunoaşte programul de cercetare şi elaborare a lucrărilor de sinteză, de interes național (cărora să le ofere noi surse de informare; *de abordarea sistematică a diferitelor compartimente ale vieții rurale*; de *consistența materialului* obținut din diverse izvoare, precum şi de *modalitatea de prezentare* a acestuia, surprinzându-l evolutiv, eventual şi iconografic. *Aparatul ştiințific* (note, bibliografie şi sistemul de indici care, ordonând materialul după alte criterii, facilitează consultarea acestor lucrări) sporeşte valoarea monografiilor, făcând din acestea, cu adevărat, surse indispensabile cercetării lingvistice, dar şi din alte domenii.

1. Pentru tema în discuție, ne interesează acele monografii consistente în care sunt prezentate amănunțit graiurile locale sau zonale, sistemul de denominație toponimică şi antroponimică, anumite terminologii legate de ocupații, de practicarea cultului religios, de arhitectura aşezărilor şi

https://biblioteca-digitala.ro

de alte aspecte ale vieții săteşti. Prin urmare, vor fi apreciate din perspectivă lingvistică, acele lucrări care pot oferi material lexical inedit care să ne conducă spre stabilirea etimologiilor cuvintelor, spre cunoaşterea evoluției istorice a acestora prin atestări spațiale şi temporale ale unor forme intermediare, arhaice, curente altădată, rezultate din modificările fonetice, morfologice şi semantice pe care ele le-au suferit de-a lungul timpului. Aici s-ar înscrie şi producțiile folclorice (descântece, jocuri de copii) sau anumite practici rituale, prezentate atât în cadrul monografiilor cât şi în diverse antologii de folclor.

2. Dar, care sunt lucrările lingvistice de sinteză, de interes național, care folosesc materialul documentar oferit de monografii?

2.1. Tratatul de *Istorie a limbii române;*

2.2. *Tratatul de Dialectologie română;*

2.3. *Atlasele lingvistice regionale* [de exemplu: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş,* vol. I-IV, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1967-1997];

2.4. *Dicționarul onomastic românesc* (ex.: Iordan, I., *Dicționar al numelor de familie româneşti,* Bucureşti, 1983];

2.5. Tezaurul toponimic al României (în lucru; ex. *Dicționarul toponimic al Banatului,* vol. I-IV, Timişoara 1984-1986];

2.6. Dicționare speciale, pe domenii;

2.7. Dicționarul tezaur al limbii române (în care cuvintele sunt tratate monografic): *Dicționarul Academiei* (DA) volumele: A–B, C, D–De, F–I, J–Lojniță (1906-1949), *Dicționarul limbii române* (DLR) serie nouă, literele M – V (1951-2002).

2.7.1. Având în vedere importanța realizării acestui ultim dicționar (obiectiv pentru care fusese şi creată Academia Română şi la care s-a lucrat cca. 100 de ani, ne vom opri, în cele ce urmează, asupra cadrului în care acesta s-a realizat şi asupra surselor de documentare. Dacă primul, A–B a fost lucrat individual, de către Sextil Puşcariu, încă din 1906, din însărcinarea Academiei Române, începând cu volumul II: C, acesta apare sub auspiciile aceluiaşi for ştiințific (Academia Română), dar realizat în cadrul Muzeului Limbii Române (de pe lângă Universitatea din Cluj), primul institut de cercetare filologică din România, înființat de S. Puşcariu imediat după Marea Unire din 1918, pentru a crea un cadru ştiințific adecvat elaborării acestei lucrări fundamentale ale românilor.

Vorbind despre menirea muzeului său, în statutul acestuia (*Muzeul Limbii Române,* în „Dacoromania", I, 1920, p. 5), Sextil Puşcariu prevedea: la Art. 2 a) strângerea şi prelucrarea ştiințifică a materialului lexicografic al limbii române din toate timpurile şi din toate regiunile locuite de români; b) Pregătirea de studii şi lucrări speciale în vederea unificării limbii literare şi a terminologiei tehnice şi speciale în toate ținuturile româneşti; c) Deşteptarea interesului obştesc pentru studiul şi cultivarea limbii române; Art. 3 a)

https://biblioteca-digitala.ro

Publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale pe baza adunării materialului de pe teren sau din alte surse, pe fișe. Printre altele și-a mai propus „să stabilească tipul monografiei unei comune, în ce privește partea lingvistică, spre a da amatorilor și diletanților un model de imitat și spre a-i îndemna la lucru" [Idem]. După 1945, lucrările la dicționarul tezaur al limbii române, (precum și la alte dicționare) au fost continuate în institutele de lingvistică din București, Cluj și Iași din cadrul Academiei Române, publicându-se în continuare volumele M – Z din *Dicționarul limbii române* (DLR) serie nouă.

3. În ce privește *bibliografia Dicționarului limbii române* [DA și DLR serie nouă, Tom VI, București 1951, 1965] menționăm monografiile, culegerile și antologiile de folclor ce vizează zona Maramureșului: Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului,* București, 1925; Tit Bud, *Poezii populare din Maramureș,* București, 1908; Al. Țiplea, *Poezii populare din Maramureș,* București, 1906; I. Bârlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș,* București, 1924; Idem, *Cântece poporane din Maramureș,* București, 1924; Idem, *Însemnări din bisericile Maramureșului,* București, 1909 etc. Alte monografii zonale și locale: *I. Diaconu, Ținutul Vrancei,* București, 1930; I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oltului,* București, 1907; Frâncu-Candrea, *Românii din Munții Apuseni,* București, 1888; T. Dinu, *Graiul din Țara Oltului,* București, 1923; V. Păcală, *Monografia comunei Rășinari,* Sibiu, 1895, etc. Din multitudinea monografiilor tematice din zona culturii populare le-am aminti pe cele ale lui Simion Florea Marian: *Nunta la români,* București, 1890; *Înmormântarea,* București, 1893; *Sărbătorile la români,* I-III, București, 1898-1901, etc.; ale lui Tudor Pamfile: *Industria casnică,* București, 1910; *Boli și leacuri,* București, 1911, etc.; ale lui Rădulescu-Codin: *Muscelul nostru,* Câmpulung, 1922, etc. Acestora le-am adăuga antologiile de folclor: *Balade populare românești,* I-III, București, 1964; *Folclor din Transilvania,* I, II, București, 1960, etc.; precum și revistele de etnografie, folclor și lingvistică: „Anuarul Arhivei de folclor", al lui Mușlea, „Ion Creangă", „Izvorașul", „Arhiva Someșeană", „Șezătoarea", „Comoara satelor", „Grai și suflet", „Graiul nostru", etc. Terminologiile populare cuprinse în diverse capitole ale monografiilor sau tratate în lucrări separate constituie și ele o sursă documentară importantă în elaborarea lucrărilor lexicografice: V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și plutăritului,* Iași, 1957; Al. Bocănețu, *Terminologia agrară în limba română,* 1925; I. A. Candrea, *Folclorul medical român comparat,* București, 1944, etc.

4. Cunoscând această bibliografie a *Dicționarului limbii române* (DLR), precum și lucrările-sinteză de lingvistică și nu numai, de interes național, aflate în lucru și pe care le menționasem, în parte, mai sus, am încercat în lucrările noastre [*Dragomirești, străveche vatră maramureșeană,* Cluj-Napoca, 1998; *Dragomirești: cântarea morților,* Cluj-Napoca, 2001 etc., să oferim cercetării lingvistice cât mai mult material lexicografic: terminologii

https://biblioteca-digitala.ro

pe parcursul lucrărilor, indici de cuvinte dialectale cu circulație mai largă, glosare de cuvinte locale (ne mai atestate în lucrările lexicografice). În condițiile în care terminologiile sunt tratate în capitole diferite, legate de viața tradițională, s-ar fi impus şi un indice de cuvinte folosite pe parcursul lucrării, cu trimiteri la pagini, indice pe care l-am eliminat din motive de spațiu tipografic. De asemenea, prin prezentarea fenomenelor fonetice şi gramaticale din graiul local, am oferit unele arhaisme ce păstrează forme intermediare în evoluția limbii române. Am exemplificat atestarea în grai a unor substantive terminate în -ariu, -oriu (ca în latină): păcurari, brăcinari, băutori, etc.; a formei arhaice *sîmt* (pers. III, pl, a verbului *a fi,* indicativ prezent, ca în latină) sau păstrarea aspectului verbal (din slavă): a linge – a prelinge, a minți – a mințai, a coborî – a oborî, a spune – a sprespune („nu să presupuie").

Prin urmare, din perspectivă lingvistică, noi credem că am oferit cercetării lingvistice un material lexicografic bogat, ilustrat şi în exemple, după cum şi cu particularitățile locale de forme fonetice, gramaticale şi de semantică.

Din perspectiva prezentării vieții tradiționale, credem că am surprins unele rămăşițe ale unei vieți tradiționale bogată altădată, încercând şi abordarea fenomenelor în evoluție. Dar, reluând cercetările după 30 de ani, constatăm că practicarea spontană a obiceiurilor de altădată se apropie de limita 0, comunitățile săteşti reaşezându-se pe alte coordonate, mai practice, mai economice, mai eficiente, membrii comunităților rurale actuale având alt nivel de cultură prin generalizarea învățământului de zece clase, prin pătrunderea mass-mediei şi în mediul sătesc, prin contactul cu alte populații în migrările sezoniere, la început, în alte regiuni ale țării, apoi peste hotare (Franța, Italia, Spania, Belgia, Anglia etc.).

Astfel, noii săteni sunt rezultatul transformării lor din creatori în consumatori de cultură populară prin spectacole cu caracter de divertisment.

Aşa, monografiile locale sau zonale care sunt considerate lucrări de interes local, prin fondul documentar pe care îl înmagazinează scripturistic, devin surse de interes național, ele constituind adevărate izvoare pentru lucrările fundamentale ale poporului nostru care surprind specificitatea națională a etniei noastre sau a unei zone.

Decembrie, 2004

https://biblioteca-digitala.ro